

INTRODUCCIÓ

Nascut a la falda del Montseny i atret des d'infant per la natura i per la història, que personalment sempre havia entès com una forma més profunda i vàlida d'entendre, conèixer i estimar el país, forçosament m'havia de sentir corprès pel Montseny, omnipresent en el meu horitzó familiar.

Als onze anys vaig fer la meva primera excursió al Montseny i des d'aleshores, a través de les guies d'Artur Osona, del Centre Excursionista de Catalunya i de Castells i Estivill, no vaig deixar d'aprofundir en el coneixement d'aquesta muntanya i en especial del santuari de Sant Segimon, que fou el lloc que primerament vaig visitar en l'excursió del juny de 1945. Pocs anys després, en estudiar la retòrica, vaig descobrir l'obra literària sobre el Montseny de Guerau de Liost i des d'aquell moment el Montseny va pendre per a mi una nova dimensió. *La Muntanya de les Ametistes*, *Selvatana d'amor* i *Ofrena rural* de Jaume Bofill i Mates varen esdevenir una nova guia o òptica per conèixer uns altres aspectes de la muntanya estimada. L'obra poètica de Guerau de Liost, la referida al Montseny, va convertir-se en el meu «Breviari literari» que no em va abandonar mai en les noves i més sovintejades visites a la muntanya. A aquestes lectures s'hi va afegir aviat l'obra d'Eugeni d'Ors, *Gualba la de mil veus* i la història i llegendes de Montsoriu i del monestir de Sant Marçal, que em varen mostrar noves dimensions de la muntanya que inicialment jo només estudiava des de la vertent osonenca.

Tot això va fer madurar en mi la idea d'escriure un ambiciós treball sota la trilogia del Montseny, Sant Segimon i Viladrau, obra per a la qual vaig anar aplegant dades i fitxes i de la qual en són un tast els capítols o petites monografies que formen l'aplec de treballs que ara s'imprimeixen de nou, conjuntament, i que van aparèixer com a nadales del bon amic Antoni d'Oriola Cortada, comte de la Vall de Merlés, a partir del 1967.

No sé si s'arribarà a publicar aquesta obra, el que si és cert és que si ho faig serà amb un enfocament diferent del que pretenia en el moment de concebre-la. El Montseny ha canviat molt des d'aleshores, s'ha civilitzat, potser excessiva-

ment, i les noves carreteres que s'han obert a través del Collformic, del Coll de Sant Marçal, vers el Turó de l'Home i per tot el sector de Fontmartina, li han fet perdre molta part del misteri i dificultat d'accés que aleshores tenia. La foscor i impenetrabilitat de les seves afraus i el regne de les païtides o fades d'aigua s'ha reduït a alguns racons encara impol·luts bé que cada vegada més concorreguts. El Montseny s'ha domesticat, ha esdevingut més proper i a l'abast de tothom i això fa que ara calgui estudiar-lo, admirar-lo i sobretot preservar-lo per que no perdi el que ha estat i el que ha de continuar essent en el futur: una muntanya bonica, un parc natural, un pulmó de la Catalunya mediterrània i una gran fita de separació i a la vegada d'unió del Vallès, l'Osona i la Selva.

Aquesta aplega de treballs, publicada per iniciativa de l'Associació d'Amics del Montseny, la jove i inquieta entitat, que pretén fer conèixer, estimar, protegir i estudiar el Montseny, s'insereix per tant dintre de les finalitats que l'Associació recerca. Altres treballs, ja en projecte, de la part vallesana del Montseny, ajudaran a arrodonir la visió de la muntanya estimada, que molts considerem nostra, i que fent-la conèixer i estimar ampliarà, no en dubtem, el cercle dels seus amics i defensors.

Ens resta només agrair al Sr. Antoni d'Oriola-Cortada, comte de la Vall de Merlès, la família del qual posseeix una bona part del Montseny, el fet de deixar-nos reproduir aquests treballs que es varen publicar inicialment gràcies a la seva generositat i sota el seu patrocini.

SÍNTESI HISTÒRICO-DESCRIPTIVA DE VILADRAU

El poble o el terme de Viladrau és el centre o eix de la trilogia que havíem pensat per presentar el Montseny. La major part del Montseny osonenc s'estén pel municipi de Viladrau i la seva població és la més important de totes les que es reparteixen aquesta muntanya, sempre sota l'òptica osonenca. El Brull, el segon municipi més montsenyenc, és un lloc rural sense cap nucli important de població i Tagamanent té unes característiques semblants. D'altra banda la parròquia de Viladrau ha conservat un ric arxiu, ara guardat als Arxius Diocesans de Vic, que és el que ens ha servit bàsicament per la redacció d'aquests treballs.

Tampoc cal oblidar que a Viladrau té la seva seu l'associació d'Amics del Montseny i que des d'ell han estudiat i cantat el Montseny Guerau de Liost i altres autors.

Per tot això com a capçalera o introducció d'aquests treballs donarem una visió de síntesi, forçosament, del terme i passat de Viladrau.

El municipi de Viladrau es troba a la zona de contacte entre el Montseny,

les Guillerries i la Plana de Vic o la comarca d'Osona. L'any 1833 el seu terme va ésser absurdament annexat a la província de Girona, però la Generalitat de Catalunya el considera òbviament de la comarca d'Osona, vers la qual es relaciona normalment: es va a Vic pel mercat, pels estudis i tota mena de serveis llevat dels derivats d'efectes judicials o civils pels quals s'ha d'anar a Santa Coloma de Farners o a Girona.

Comunica la població la carretera de Vic a Arbúcies, per Taradell, amb una variant a Masvidal que va a trobar la de Vic a Sant Hilari de Sacalm i una segona carretera que s'en deriva, tot just al límit del seu terme municipal, que va vers Seva, l'Estació de Balenyà i les Quatre Carreteres de Tona, on enllaça amb la N-152 de Barcelona a Puigcerdà. Pel sector de llevant la carretera d'Arbúcies, té un brancal que sortint del Coll de Gomara, va cap a Sant Marçal, Santa Fe del Montseny i Sant Celoni; més enllà, fora ja del terme, la carretera d'Arbúcies té un trencall que porta a Espinelves i un altre a Sant Hilari Sacalm des del Coll de Revell. Viladrau dista uns dinou quilòmetres de Vic, mentre que la distància és gairebé el doble fins a Santa Coloma de Farners. Tot això fa que la relació humana dels viladrauencs sigui amb Vic i amb Barcelona i no amb les terres gironines que té a la seva espatlla.

El seu municipi, de 50, 51 Km², es troba envoltat pels d'Espinelves, Arbúcies, poble del Montseny, el Brull, Seva, Taradell, Sant Julià de Vilatorrada i Sant Sadurní d'Osormort. Al seu extrem SE arriba fins el coll de Sant Marçal (1107 m d'altitud) on coincideixen, a l'anomenada Taula dels Tres Bisbes, les comarques d'Osona, la Selva i el Vallès Oriental, els termes municipals de Viladrau, Arbúcies i Montseny i les diòcesis de Vic, Barcelona i Girona.

La part més frondosa i abrupte del municipi s'estén pels vessants septentrionals del Matagalls (1694 m d'altitud) que presideix el límit meridional del terme i és el seu punt més elevat. En aquest vessant es forma la capçalera de la Riera Major que és la que recull la major part de les aigües del seu terme.

La nova carretera que va del Coll de Gomara a Sant Marçal pel coll de Bordoriol, a la vegada que facilita l'accés a la muntanya del Montseny pel Coll de Joan i Coll Pregon, té una notable valor turística per que permet contemplar un magnífic paisatge, sobretot a l'indret de Bordoriol i vessants del riu Gros o Rigros.

Els vessants del Matagalls, la magnífica obaga que presideix el paisatge de Viladrau, són d'una gran abruptesa i coberts de bosc, principalment roureda i castanyeda a la part baixa, més amunt fageda amb alguns claps d'avets i a la ratlla dels 1600 metres colònies de ginebrons i algunes plantes d'alta muntanya d'afinitat subalpina. Cap al sector oest del terme els costers estan ocupats per bosc d'alzina i alguns claps de pins. Els conreus es localitzen al voltant de les

importants masies que hi ha escampades per tot el terme, sobretot entorn del poble, i a les valls de la riera Major i del torrent dels Rentadors. Són tradicionals els conreus de cereals (blat, patates, farratges i blat de moro); en uns petits sectors de regadiu vora la riera Major tenien fama els llegums, les mongetes o fesols de Viladrau, que gairebé han desaparegut als darrers temps.

Des del punt de vista històric tot el terme de Viladrau es trobava inclòs dintre de l'antic terme jurisdiccional del castell de Taradell, documentat des del 893, que comprenia també els antics termes de Taradell, Santa Eugènia de Berga i Vilalleons, aquest unit el 1942 al municipi de Sant Julià de Vilatorrada. El límit de llevant d'aquest gran terme jurisdiccional és el mateix que el del terme de Viladrau i anava de la roca de la Consolva (992 m d'altitud) a la torre de Vilarmau, una antiga torre de guaita ara en ruïnes, al Coll de Bordoriol, al Coll Sabènia i al Coll de Sant Marçal.

Les ruïnes del castell de Taradell, es troben a llevant d'aquest municipi, però els seus senyors jurisdiccionals, que a partir del segle XV s'intitulaven «Barons de Taradell i de Viladrau» des del segle XII tenien com a residència el casal d'Espinella, que més avall es descriurà. Al llarg de tot el temps que hi ha notícia històrica dels senyors del Castell de Taradell, que va del 1002 a les Corts de Càdiz, a inicis del segle XIX, fou sempre la mateixa família la que va senyorejar el castell i el terme, bé que per causa de pubilles i d'enllaços matrimonials va canviar sovint de cognoms: aquests cognoms foren els de Taradell, Vilademany, Cruïlles, Perapertusa (que s'intitulaven vescomtes de Joc), Bournonville o marquesos de Rupit i després els comtes d'Aranda i els ducs d'Híjar, de llargs i complicats cognoms (Ximénez de Urrea, Abarca de Bolea, Pons de Mendoza, Silva, etc.) Els ducs d'Híjar es vendran els darrers drets sobre el Montseny avançant el segle XIX com es veurà pels treballs aquí publicats.

Tot el terme del castell de Taradell era administrat des del segle XII i XIII per un batlle delegat dels senyors del castell. El terme es reunia en Consell o Universitat general a la plaça de Taradell dita «la plaça del terme» i en consells particulars entorn a les esglésies de les respectives parròquies. Des del segle XIV —quan es va independitzar del terme del castell un bon sector de les parròquies de Santa Eugènia de Berga i de Vilalleons per a formar una quadra o terme autònom, vinculat a la ciutat de Vic—, hi havia normalment un batlle i un sotsbatlle, a «la baronia de Taradell i Viladrau», com es va dir a partir d'aleshores el terme. Quan el batlle era de la parròquia de Viladrau el sotsbatlle era de la parròquia de Taradell i a l'inrevés quan el batlle era un taradellenc el sotsbatlle era un viladrauenc. Aquest règim va durar fins avançant el segle XVI, del 1560 en endavant cada parròquia o municipi tenia un batlle propi.

La parròquia de Sant Martí de Viladrau, que com hem dit era una de les

quatre que integraven el domini del castell de Taradell, és documentada com a església de Sant Martí el 898. El nom de Viladrau surt per primera vegada en la documentació el 934 quan Rautari i la seva muller Guntiló varen vendre a Fluridi, a Vendrell i a Domènec una vinya situada al terme del Castell de Taradell, als confins del vilar Adrald (*in fines de Villare Adraldi*). L'església com a parròquia, no purament com a topònim, ho és el 908 quan Pere i la seva muller Francoberta varen vendre a Argila i a la seva muller Elísia unes terres de regadiu situades al comtat d'Osona, a la parròquia de Sant Martí, al lloc dit Osor. Cal recordar que la riera Major abans es deia el «riu d'Osor», com ho testifica el mas d'Osor, encara existent a la parròquia i terme de Viladrau i el nom de Sant Sadurn d'Osormort, que va rebre la parròquia veïna de Viladrau, per trobar-se travessada per dit riu o riera.

El nom complet de la parròquia surt en un document del 1042 en fer-se esment de Sant Martí *de Vilaredral*.

La primitiva església fou renovada i consagrada pel bisbe de Vic, Berenguer Sunifred de Lluçà, el 13 de desembre de 1082 i fou ampliada i modificada al llarg dels segles XVI al XVIII, com s'exposarà més endavant.

Entorn de l'església es va constituir aviat un nucli de poblament, la Sagrera, que va arribar a tenir un mínim de quinze famílies a finals del segle XIII, segons ho testifiquen els documents més antics del seu arxiu parroquial que comença el 1298. A partir de mitjan segle XIV, com a conseqüència de les pestes i depressió econòmica aquest cens va baixar a dues o tres famílies. El despoblament de la Sagrera va continuar tot el segle XV i segons el fogatge de 1553 en aquest moment residien a tot el terme 40 famílies, de les que només 5 residien prop l'església. A la segona meitat del segle XVI i durant tot el segle següent el cens de Viladrau va anar creixent gràcies a l'establiment a la població de fills cabalers dels masos i també a la vinguda de força immigrants francesos, sobretot joves que es casaven i residien a la parròquia, n'és un comprovant el cens de 1595 que assenyala a la parròquia i terme 60 famílies, el de 1687 que especifica que vivien 60 famílies a la població i 51 a la masies i el de 1717 que dona per tot el terme 134 veïns o caps de casa. Després d'una petita etapa d'estancament a inicis del segle XVIII, que fa que el 1734 hi hagués només 132 famílies i 700 habitants, el cens va anar creixent fins avançat el segle XIX, segons ho constaten els censos de 1782 amb 180 famílies i 917 habitants, el de 1855 que li dona 231 famílies i 1106 habitants i el de 1860 en que arribà a un màxim, el més alt de la seva història, de 1188 habitants. A finals del segle XIX, com a conseqüència de la industrialització que va fer emigrar algunes famílies, el cens de Viladrau va baixar a 822 habitants el 1897 i va conèixer una petita recuperació entre els anys 1920 i 1930 que va arribar a assolir novament el miler d'habitants. D'aquest moment fins

ara ha anat baixant paulatinament amb 918 habitants el 1940, 816 el 1960, 787 el 1970 i 784 el 1983.

El poble de Viladrau es troba a 821 m d'altitud, a la solana de la serra del Martí i de la Vila, que la protegeix pel costat de llevant i va augmentant d'altitud fins a atényer el 1081 m al puig de la Torre de Vilarmau. Té un nucli compacte de petits carrerons, amb la plaça al seu centre i l'església vers el seu extrem de ponent i conserva algunes cases dels segles XVII i XVIII però la majoria, sobretot del sector de la plaça, han estat renovades i modificades.

L'església de Sant Martí és el seu monument històric més important. La nau central correspon bàsicament a l'església consagrada el 1082 però va ésser ampliada a banda i banda per capelles laterals, comunicades per grans arcs de pedra, sostinguts per pilars, que varen fer desaparèixer els murs laterals romànics de l'única nau primitiva. La primera d'aquestes capelles fou la de Sant Sebastià, construïda vers el 1580, propera al campanar, el 1593 es va construir enfront seu, a l'altra banda de la nau, la capella del Roser, el 1638 es va fer la capella de Sant Francesc a tocar la del Roser i poc després, abans del 1675, la de Sant Isidre enfront de la Capella del Santíssim, feta aquesta al segle passat. La traça d'algun mestre d'obres anònim va unificar els esmentats arcs i columnes que relliguen les capelles amb la nau, de manera que tot sembla ara una obra unitària i així l'església va quedar com un edifici de tres naus. Les claus de volta de cada altar on s'hi representen els sants respectivament ajuden a comprovar la veracitat del que diuen els documents.

A inicis del segle XVIII de nou es va modificar el mur de migdia de l'església, al sector on ara hi ha l'altar del Sant Crist, segons la data i la inscripció que hi ha posades en aquest costat per la part forana. Finalment el 1769 es va fer la façana actual, abarroçada, pel mateix mestre d'obres que va refer la casa de la Vila. També és probable que en aquest moment se suprimís l'antic absis per a construir l'actual presbiteri quadrat, sense cap estil ni gràcia especial, entre el campanar i una sagristia que es va fer a la part de migdia. El campanar no el tenim documentat però sembla que sigui obra d'inicis del segle XVII.

De l'església romànica ara només queden visibles dues arcades o dos arcs de mig punt, amb un rebaix, recolzats en dues columnes bessones centrals, amb capitells toscament treballats, que corresponen a un atri o galilea, que es va afegir el segle XII a l'església consagrada el 1082.

La forta creixença que va experimentar la població al llarg del segle XVII va fer crear un petit nucli de cases o barri de la Pietat, ben documentat des del 1640, entorn de la capella de la Mare de Déu de la Pietat, la qual surt ja esmentada en la documentació el 1603. També consta des del 1681 l'existència de cases de pagesos i entre elles algun menestral o paraire al sector de les Païtides,

vers el mas Martí, que inicialment hem vist esmentat aquell any com lloc de «les partidas»; *partida* voldria dir en aquest cas peces de terra o feixes, que se separarien de la propietat del Martí i algunes potser del Pujolar. La Font de les Païtides, que raja abundosa sota aquest barri o nucli dispers de cases, devia inspirar Guerau de Liost a crear, a base d'algunes llegendes locals, els éssers mítics que ell anomena les «païtides», fades o dones d'aigua, que tenen un paper tant destacat en la seva obra poètica montsenyenca. Sobre aquest barri hi ha la casa de Ca l'Herbolari, coneguda popularment per Can Cintet, en record d'en Jacint Bofill, el pare de l'herbolari, que la va edificar.

L'important paper de la família Bofill en els dos darrers segles de la història de Viladrau justifiquen que en fem aquí una lleugera evocació.

L'any 1751, s'establia a Viladrau en Josep Bofill, casat amb Maria Carme, que aquell any va comprar un tros de terra, per a edificar sens dubte la seva casa, a en Ferrer, apotecari d'Arbúcies. Aviat figura com a cap de la família el seu fill Jacint, que per això va donar el nom a la casa, casat amb Magdalena Salarich, que és el primer que féu d'herbolari.

El fill i hereu d'en Jacint, en Jaume Bofill, que vivia al pas dels segle XVIII al XIX, fou un personatge destacat, que va especialitzar-se, com el seu pare, en la recollida i explotació de plantes medicinals, que venia a totes les farmàcies del país i de les colònies espanyoles de sudamèrica. Segons un testimoni coetani de l'herbolari, en Marià de la Pau Graells i Agüera, notable entomòleg que visqué entre el 1809 i 1899 i que fou catedràtic d'anatomia i fisiologia de la universitat de Madrid, aquesta dedicació va fer que en Jaume Bofill reunís una notable fortuna (en Graells diu que era «casi millonario») amb la qual va poder donar carrera als seus dos fills de nom Jacint i Jaume. En Jacint, que era l'hereu va deixar Viladrau i es va establir a Barcelona on va obrir un farmàcia el 1804 i va crear una veritable dinastia de farmacèutics.

En Jaume Bofill, l'herbolari, al que el rei Ferran VII va concedir la dignitat de «Boticario de Càmera de Su Magestad», es va casar tres vegades, però només coneixem —segons informació recollida d'un seu descendent l'amo del Mas Noguier, en Ramon Bofill—, dues esposes, la segona de nom Margarida Valls, filla d'un argenter de Barcelona i la tercera Rosa Clos i Cortada, vídua d'en Salvi Martí, amo del mas Martí de Viladrau.

Fou una hàbil política matrimonial la que convertirà el fill segon de l'herbolari, de nom Jaume com el pare, en propietari del Mas Martí i del Mas Noguier que estava unit al Martí.

En Salvi Martí, amo del Mas Martí d'amunt, que tenia ja unit de temps el mas Martí d'avall i el Mas Noguier, cosa que feia que els del Martí es cognominessin Martí i Noguier —puix que abans el cognom el donava el mas—, en morir va

deixar només una filla hereva de curta edat. Així es va celebrar un doble casament el del pare o l'herbolari Jaume, amb la viuda Rosa Clos i Cortada i la del fill també dit Jaume, amb la pubilla del Martí de nom Margarida Martí i Noguer. Aquesta era tan jove que el matrimoni degué viure separat fins que la núvia arribés a l'adolescència, mentrestant el seu sogre i padrastra, l'herbolari, administrava les finques del Martí i el Noguer, unides pràcticament a la seva considerable fortuna.

D'aquest matrimoni o fusió dels Bofill amb els Martí-Noguer en sortiran altres branques que estendran el cognom a Rusquelles i col·lateralment també als amos de la Vila i de la Sala. També en descendí en Jaume Bofill i Mates o en «Guerau de Liost».

No volem fer aquí cap biografia d'en Guerau de Liost o d'en Jaume Bofill i Mates, puix que altres ho han fet de manera molt complerta, però les sovinteja-des al·lusions que hem fet d'ell i de la seva obra excusen a bastança aquesta digressió. Recomanem la semblança que en fa en Josep Pla, a la primera sèrie de la seva obra «Homenots», de la que ens hem servit també per exposar l'inici i creixença dels Bofill i el pròleg del crític literari i poeta cosí seu, en Jaume Bofill i Ferro, a «l'Obra poètica completa» de Guerau de Liost.

Per bé que en Jaume Bofill i Mates nasqués a Olot el 1878, per ésser d'allí la seva mare Magdalena Mates, va passar la seva vida entre Barcelona i llargues estades a Viladrau, on tenia la major part de la família a Ca l'Herbolari, al Noguer i a la Vila, d'on el seu darrer hereu directe, el carlí Ramon Vila, era oncle seu, per estar casat amb una tia seva.

En Guerau de Liost va conuiuïre temporades a Viladrau amb el seu gran amic en Josep Carner, segons recorda la inscripció de la Font de l'Oreneta, i així va iniciar-se la tradició d'ésser Viladrau un lloc d'acollida de poetes i d'intel·lectuals. Tot i que no volem pas entrar en aquest camp recordem de pas que durant la guerra civil Viladrau fou refugi de Josep Carner, de Carles Riba, de Marià Manent i d'Agustí Duran i Sempere, que hi traslladà, per salvar-la de les depredacions de la guerra, una bona part de la documentació de l'Arxiu de la Corona d'Aragó.

En els nostres dies Viladrau continua essent un lloc preferit de poetes i intel·lectuals que cerquen un recer de pau, com el gran historiador ja traspassat en Ramon d'Abadal i Vinyals, que hi residí llargues temporades.

Es aquest un aspecte de Viladrau que no voldriem que passés per alt.

LES MASIES DE VILADRAU

El terme de Viladrau compta amb antigues masies de tradició pluri-centenària o mil·lenària com el cas d'Espinzella. El seu nombre fou molt crescut fins el despoblament iniciat a mitjan segle XIV. En un treball sobre la parròquia de Viladrau, publicat a la revista AUSA de Vic el 1955, vàrem extreure dels antics documents de la parròquia una llista de 82 masos que varen existir simultàniament fins els volts del 1340. De tots aquells masos el 1553 només subsistien habitats els de Masmiquel, Casadevall, Vilarmau, Martí, Arquer, Martinoi, Vila, Alemany, Pujol, Rosquelles, Molins, Bosc, Puig, Gat, Sala, Masvidal, Espinzella Vilar-del-bosc, Sabatés d'amunt, Sabatés d'avall, Perarols, Puig, Noguera, Sastre, Estrany, Masnou, Corts, Pe-vidal o Montalt, Bou i els masovers o habitants dels molins d'Espinzella (Molí Espatllat), de mas d'Osor, d'Homs d'avall i d'en Fàbregues. D'ells sis pertanyien a la parròquia de Vilalleons, que són el Vilar-del-bosc, els dos Sabatés, Fàbregues, el Puig-de-fàbregues i el desaparegut mas Perarols.

Algun altre mas antic, com el Noguer, consta existent els segles XIII i XIV, després es va deshabitar i s'havia ja refet amb el nom antic al llarg del segle XVII, quan torna a aparèixer en la documentació. Altres en canvi, com el mas Vertfull o Barfull, situat enfront del Masvidal, en una petita serra, va desaparèixer fa temps però va deixar el cognom a Viladrau i a altres pobles veïns.

Molts d'aquests masos compten amb una llarga història i amb personatges rellevants. En els processos de bruixeria trobem al·lusions molt directes sobre els masos Martí i Rosquelles, Can Gat té també una història notable fins a l'ennobliment, com a «ciutadans honrats», dels seus hereus els Puig i Bori, el darrer amo de la Vila, del llinatge secular dels Vila, en Ramon Vila, caporal carlí, es va fer tristament famós per haver fet matar cent deu liberals de Vic, a Collformic, els dies 10 i 11 de gener de 1874, quan fugien de la seva ciutat que havia estat ocupada per carlins comanats per En Tristany, i això sense fer esment d'en Joan Sala, àlies Serrallonga i d'altres hereus i fills de masos que han tingut un lloc destacat en la història local i comarcal.

Davant la impossibilitat de detallar el passat de cada mas, algun dels quals com el Molins, Masvidal, el Noguer o el Vilar-del-bosc, conserven encara un ric arxiu documental, amb molts pergamins, ens fixarem només en les dues cases de més història: Espinzella i la Sala.

El casal —en llatí *Domus* o Casa forta— *d'Espinzella* és documentat com a vila o centre d'una gran explotació des del 966 quan Faquiló va vendre a Gufred la quarta part d'una peça de terra, situada al comtat d'Osona, al terme del castell

de Taradell, en els confins de la vila Espinzella (*Spinossella*) prop del riu de Mules i del riu d'Osor (ara la riera Major).

Com a sala o residència senyorial surt documentada a partir de l'any 1180 quan Berenguer de Taradell, amb la seva muller Tímbors i la filla Timborgeta, varen donar a l'Hospital de Sant Joan de Jerusalem el delme dels molins que tenien a la parròquia de Sant Martí de Viladrau, sota la seva sala.

Quan els Taradell es varen entroncar amb la família Vilademany i varen passar a residir al Gironès i a Caldes de Montbui la guarda i residència del Casal d'Espinzellà la varen confiar als seus castlans, la família Santaeugènia, procedent de Santa Eugènia de Berga. Aquesta família aviat va enlairar-se de condició social en entroncar-se amb els Torruella, senyors de Torruella de Montgrí i per això Sança de Santaeugènia, esdevinguda vescomtessa de Cabrera pel seu casament amb Guerau VI de Cabrera, el 1299 va vendre els seus drets sobre el Casal d'Espinzellà als Vilademany, que de nou fixaren a Espinzella la seva estada, quan visitaven els seus dominis d'Osona.

Els Vilademany ampliaren el Casal primitiu el 1396 i novament a mitjan segle XV, quedant així un conjunt arquitectònic ample i variat, el més interessant d'Osona entre els antics Casals senyorials.

Consta que Espinzella fou assaltat i ocupat pels pagessos durant la guerra dels remences, però continuà com a residència dels senyors fins a finals del segle XV en que fou arrendada en emfiteusi a Pere Vilardelbosc, fill cabaler de la propera masia del Vilar del Bosc, que va pendre aviat, ell i els seus descendents, el cognom d'Espinzellà. Aquesta família el 1650 va enllaçar-se amb la dels amos de Can Gat i aquests, un segle més tard, varen vendre els seus drets sobre la casa i finca als administradors de la Pietat de Vic, que la varen posseir fins a la desamortització. En totes aquestes vendes consta que el baró de Taradell i Viladrau, cobrava el terç i tenia el dret de lluïisme sobre les vendes, com a senyor directe que era d'Espinzellà.

A mitjan segle XIX va adquirir la casa i la propietat la família Maresch i d'aquesta va passar als Regàs, als seus actuals propietaris, que varen construir la seva residència a la part baixa del conjunt, adossada als potents murs d'època romànica que envoltaven el casal per la part de migdia, mentre que el gran edifici gòtic de la part alta va quedar com a residència dels masovers.

El Casal d'Espinzellà conserva dintre del seu conjunt edificacions bastides en tres èpoques ben diferenciades, totes elles incloses dintre d'un recinte fortificat. L'etapa més antiga, del segle XII correspon a les muralles del sector baix o de migdia i a la capella de Sant Miquel. Entre finals del segle XIV i mitjan segle XV, amb alguna reforma posterior en la façana, es va fer la construcció gòtica del gran casal de planta rectangular, molt allargassada, que forma una gran mola al punt

més alt i encimbellat de la part de tramuntana i, finalment, entre finals del segle XIX i principis del segle XX, el mestre d'obres Callís de Vic va construir per a la família Maresch, una nova residència al sector Sud-occidental de la part baixa, a partir de la bonica porta d'entrada de mig punt del recinte, amb finestral i obertures de tipus neoromànic.

Tota la muralla del cantó de migdia, construïda amb un notable talús i la porta, amb boniques dovelles i dos arcs de mig punt en degradació, correspon integrament a l'obra romànica que es perllonga pel costat de llevant fins a l'absis de la capella que antigament acabava en un terrat i s'utilitzava com a torre de defensa.

La part gòtica o part alta de l'edifici és interiorment la més degradada, sobretot en la seva coberta, però s'hi endevinen encara els arcs diafragmàtics de l'antiga coberta. A la façana hi ha bonics finestral amb frisos i cornises esculturades i el relleu d'un calvari sobre el finestral del primer pis. L'extrem de ponent d'aquest sector té una planta i estructura diferents i és tradició que abans havia estat una torre quadrada, més tard escapçada en la seva part superior. A la part N hi ha les restes d'un finestral partit per columnetes gòtiques, una finestra coronella, els elements de la qual foren aprofitats en refer la part nova.

Però, sens dubte, la part més interessant és la capella de Sant Miquel, amb la façana al costat de llevant de la porta d'entrada al casal gòtic; és un notable edifici romànic amb una singular cripta sota seu.

Surt esmentada en la documentació a partir del 1181 i li feien llegats piadosos els segles XIII i XIV molta gent de Viladrau, Taradell i altres llocs del rodal. Des de principis del segle XIV consta que residia en elles un sacerdot beneficiat, sota el patronat de la família Vilademany. El 1593 quan el casal havia estat ja establert als Vilardelbosc o Espinzella aquests hi varen crear un segon benefici amb l'obligació de celebrar-hi misses en determinades festivitats i diades. Inicialment era dedicada a Sant Miquel Arcàngel, però darrerament, almenys des del segle passat, s'hi venerava també Sant Miquel dels Sants, el patró de Vic, perquè una llegenda, consignada en unes teles pintades que hi havia a cada costat de la nau, deia que en ella hi havia pregat sant Miquel, quan va anar al Montseny a far penitència. Des del 1936 no té culte però es manté en bon estat de conservació.

La capella de Sant Miquel és d'una nau coberta amb volta de canó seguit que arrenca d'un àbac o petita cornisa que segueix tot el perímetre interior de la nau. L'absis, precedit d'un arc en degradació, és cobert amb volta semiesfèrica i té una finestra de doble esqueixada al seu centre.

El més notable d'aquesta capella és que al seu subsòl, mig soterrada, hi ha una cripta o segona capella, coberta amb volta de canó i absis amb volta semiesfè-

rica molt més baixa que la nau superior i de dimensions més petites a causa de tenir les parets molt més groixudes (1.20 m). Abans tenia com a única entrada una trapa al centre de la volta que comunicava amb la capella superior (de 0,50 × 0,50 m). Ara s'hi accedeix per un esvoranc fet al seu mur de migdia. Aquesta rara disposició ha fet suposar que podia tractar-se d'un magatzem o refugi secret o tal vegada d'una presó.

Tant la capella, que té el portal de ponent molt reformat, com tot el casal és construït amb pedra rogenca, la típica «pedra d'Espinzella» o pedra d'esmolard, treta de pedreres properes al casal.

* * *

La segona casa en importància històrica és la de la Sala, que conserva encara una torre rodona adossada al mas, com a record d'un notable passat històric. En ella va néixer el 1594 en Joan Sala i Ferrer, esdevingut un famós bandoler amb el sobrenom de Serrallonga. No detallem aquí la història del mas per tenir dedicat un estudi especial en aquesta obra.

EL SANTUARI DE SANT SEGIMON

Sant Segimon és el tercer component de la trilogia inicial que havíem imaginat sobre el Montseny. La documentació que tenim aplegada sobre aquest santuari, —la qual comença els darrers anys del segle XIII—, és molt abundant i donaria lloc a una densa monografia sobre els inicis de la devoció, les primeres construccions, la vida i successió dels deodonats, el gran esplet devocional del segle XVIII, la destrucció dels francesos el 1810 i la restauració del 1815, la desamortització amb l'inici del domini dels propietaris de Can Gat i les protestes de la parròquia de Viladrau i finalment el seu abandonament a partir del 1936.

El nostre interès pel santuari montsenyenc arrenca de la primera visita, que, infant encara, hi vàrem fer un grup d'escolans de Taradell pel juny de 1945. Més tard, pels volts del 1959, amb motiu de les obres de restauració que s'hi varen emprendre i que, malauradament, es varen paralitzar el 1961, havíem començat la redacció d'una monografia, conjuntament amb l'arquitecte Josep Mª Pericas i Morros, que dirigia la restauració, però per dissort tot va quedar en unes poques pàgines redactades, inacabades igual que la restauració.

La ruïna de Sant Segimon, el que havia estat un dels santuaris dedicats a un sant més famosos de Catalunya, continua essent un clam i un retret per treure'l aviat del seu abandonament. Avui dia la devoció al sant es troba en una fase

d'esmortuïment, bé que no d'oblit. Viladrau el venera en la seva capella de la Pietat i a Puiglagulla, el gran santuari marià, situat a frec dels límits del terme municipal de Viladrau, el sant rei de Borgonya hi té un altar i una bonica imatge, refets gràcies a l'aportació de l'Orfeó Vigatà com a continuació del que hi havia ja des del segle XVIII. Tampoc la devoció i l'atracció envers el santuari ha mort del tot, al costat de visitants desaprofius que intencionadament acceleren la seva ruïna, cada any el dia 1 de maig, dia del sant i en la que s'obria al públic el santuari, s'hi celebra un aplec, iniciat el 1955 per un grup de vigatans i concorregut per gent de tota la comarca.

En espera de poder dedicar el santuari la monografia que es mereix avancem aquí un extracte del seu passat.

El santuari de Sant Segimon es troba a 1230 m. d'altitud, en un esperó o contrafort rocós del Matagalls, entre el torrent dels Rentadors i el de l'Oratori. El camí tradicional d'accés des de la part de Viladrau, passava pel costat de l'Erola, per la Font d'Or i pel torrent de l'Oratori des d'on es pujava per una espessa baga de faigs fins al santuari. L'altre camí tradicional que hi portava la gent del sector meridional de la Plana de Vic (Centelles, Tona, Seva, Taradell, etc.) pujava pel Brull fins a Font Pomereta i atravesava el torrent dels Rentadors bé fos baixant directament per sota els Esqueis o bé voltant cap al Pla dels Cent Sous i seguint aleshores més o menys el camí o pista moderna que encara és ben practicable, per geeps o vehicles alts. Tota la resta de camins, com el dels vigatans que passava per Espinzella i seguia vers la Sala, el que pujava per Sobrevia vers Matagalls Xic o Font Savellà o el que passava pel Collformic i Santandreu, anaven a trobar un dels dos camins abans esmentats.

Amb motiu de les obres fetes entre el 1959 i el 1961 es va obrir una bona pista que des del Collformic va al Pla dels Cent Sous, contornejant el Puig de la Bassa, coronat per repetidors de la telefònica o de la TVE i que baixant sota el Pla de la Barraca atravesava el torrent dels Rentadors i continua força planer fins a Sant Segimon, pel vessant dret del torrent i la bonica Font de Sant Miquel dels Sants. Dissortadament ja des dels seus inicis aquesta carretera fou motiu de desavinences entre propietaris, que varen ocasionar la interrupció de les obres. Ara té el seu pas vedat per una cadena prop el Collformic.

L'origen del santuari és desconegut. La primera notícia històrica que, en coneixem és de l'any 1290 i per això l'antecedeix en notícies la capella de Sant Segimon del Bosc, de la parròquia de Sant Feliu de Buixalleu, documentada certament des del 1244 i probablement des del 923. El nostre santuari, segurament per contraposició amb l'anterior, era anomenat des del segle XV Sant Segimon de la Muntanya.

Com sol succeir amb tots els santuaris, el que no explica la història ho conta

amb detall la llegenda. Diu la llegenda que a la cova on es va edificar la primera capella o santuari hi va venir a fer penitència, per allà l'any 516, Segimon, fill del rei Gondebau de Borgonya. Després d'un temps de viure aquí va venir a buscar-lo el seu pare i el va trobar a l'esmentada cova, després d'ésser orientat pel clergat de Vic i pels monjos de Sant Marçal. Retornat a Borgonya i mort el seu pare, Segimon va ésser proclamat rei de Borgonya i va regnar fins que fou derrotat pel rei franc Clodomir que el va fer morir màrtir llençant-lo a un pou, el dia 1 de maig de 523. L'existència i martiri de Sant Segimón és un fet comprovat històricament, no el de la seva penitència en el Montseny.

Diu encara la llegenda que en marxar el sant cap a Borgonya va deixar a la cova del Montseny dues creus de fusta que, segles més tard, no es precisa quan, va descobrir en l'esmentada cova un pastor del mas Puig de la Vall o Can Puig, guiat per un bou del seu ramat.

La història no pot pas comprovar la veracitat de cap de les dues principals notícies: la penitència del sant i el descobriment de les creus, en canvi consta que aquesta llegenda era viva i formada a inicis del segle XV.

Pels testimonis recollits se sap que des del segle XIV Sant Segimon era un lloc de vida eremítica i a l'indret de l'Obra Vella o sigui a la mateixa penya on hi havia la cova amb la capella inicial, hi ha dues altres coves amb indicis de vida eremítica, com es pot comprovar sobretot en la més ben conservada en la que s'hi veu una capellera i altres testimonis d'aprofitament per habitatge. Sembla per tant que cal cercar l'origen del santuari en un petit nucli d'ermitans. D'altra banda la devoció a Sant Segimon és molt antiga al país i devia ésser introduïda pels francs; en l'estracte que s'ha conservat de l'acta de consagració de Sant Quirze d'Arbúcies, del 6 de febrer de 923, consta que tenia sotmesa una capella o sufragània dedicada a Sant Segimon, que evidentment es deu tractar de l'abans esmentada capella de Sant Segimon del Bosc, propera a Arbúcies.

Les primeres notícies històriques segures de Sant Segimon del Montseny són de l'any 1290 en que se li fan deixes, segons una notícia procedent de l'arxiu parroquial de Taradell d'una deixa de 5 diners (*dimitto Sti. Sigibundi v d.*). L'any 1317 els parroquians de Viladrau varen obtenir de dotze arquebisbes i bisbes que es trobaven a la cúria d'Avinyó, on aleshores residia el papa Joan XXII, quaranta anys d'indulgència o remissió de penes a tots els que visitessin «la cova o capella, no fabricada per mà d'homes sinó per voler de Déu, a honor de Sant Segimon que es troba a la parròquia de Sant Martí de Viladrau, a les muntanyes del Montseny, en un lloc de gran horror i ampla solitud», diu més avall que en aquesta capella «cada dia s'hi fan molts i diferents miracles per intercessió de sant Segimon» però que és molt pobre i està mancada de llibres, ornaments i lluminàries per a poder-s'hi celebrar la misa, per això els esmentats bisbes conce-

Arc d'entrada a la primitiva cova o capella de Sant Pegimon.
Vista general del santuari o obra nova.

deixen a tots els que visitin la cova o capella de Sant Segimon del dia de Pasqua de Resurrecció fins el dia de Sant Andreu, en certs dies que el document especifica, i a tots els que hi facin almòines o llegats les esmentades indulgències. Pel mateix document es concedeixen també unes indulgències semblants a l'altar de Santa Maria de l'església de Viladrau.

Sabem per tant que des del 1317, com a mínim, ja es deien misses a la cova o capella de Sant Segimon i que la temporada de les visites o peregrinacions anava del dia de Pasqua de Resurrecció a Sant Andreu. Un parell de segles més tard el santuari del Montseny s'obria del dia 1 de maig, festa del sant, fins el 30 de novembre, durant la resta de l'any l'ermità o ermitants residien a la capella de l'Erola o bé rondaven captant per les diòcesis de Vic, Barcelona i Girona.

Des d'inicis del segle XV, com a mínim, consta de l'existència d'*obriers* o de seglars que cuidaven, junt amb el rector de Viladrau, de l'administració de la capella i dels seus béns i també coneixem l'existència i el nom dels donats o ermitants que vivien a la capella, quan aquesta era oberta i a Viladrau quan era tancada. La primera capella de l'Erola es va construir poc abans del 1571. L'any 1428 els obrers varen nomenar donat o ermita a un tal Joan Viladrau, que en endavant l'anomenaren simplement *Fra Joan*. L'ermità de Sant Segimon anava amb un hàbit especial i ajudava al rector quan era a Viladrau; consta que era ell el que portava la creu que obria les processons i els enterraments de la parròquia de Viladrau.

Davant la impossibilitat d'escriure una història completa de Sant Segimon extractem aquí només algunes dades significatives del seu passat:

1376 – Es feien obres a la capella i al camí que hi portava.

1402 – Es va fer una campana nova per la capella.

1442 – Es fa una altra campana per la capella.

1494 – El rector i obrers de Viladrau encarreguen a Francesc Colobrans, de Centelles, que anava a Roma, que recapti del papa noves indulgències per a fomentar la devoció i generositat dels fidels envers Sant Segimon.

1557 – L'ermità Miquel, originari de la Borgonya, havia construït la capella de Sant Miquel dels Barretons, que aquest any va visitar el bisbe de Vic i hi va concedir 40 dies d'indulgències als que la visitessin i hi resessin.

1571 – Consta ja l'existència d'una primera casa i capella a l'Erola.

1574 – El rei Felip II va autoritzar l'ermità de Sant Segimon a estendre les seves captes per tot el Principat de Catalunya i el Rosselló.

1594 – L'escultor i pintor Joaquim Montserrat fa un retaule, nou per la capella o església nova de Sant Segimon, edificada al lloc de l'actual.

- 1630 – Comença la construcció de l'actual santuari de la Mare de Déu de l'Erola que es va completar els anys 1641 i 1659.
- 1627 – El baró de Taradell i Viladrau, vescomte de Joc, després d'un llarg temps de discussió amb el rector i obrers de Viladrau, obté que se li reconegui el dret de patronat laic sobre el santuari.
- 1634 – El bisbe de Vic, Pere de Magarola, mana que el dia de Sant Segimon sigui festa de precepte a la parròquia de Viladrau.
- 1682 – Pere Puig de la vall dona una pessa de terra a Sant Segimon prop l'Erola.
- 1770 – Pactes entre el bisbe de Vic i el Marquès de Rupit i baró de Taradell i Viladrau, Francesc d'Erill- Bournonville, Perapertusa, Vilademany i Cruïlles, en el que es reconeix el dret de patronat del Marquès de Rupit sobre Sant Segimon i es pacta que s'anomeni un capellà que cuidi del santuari els mesos que està obert.
- 1775 – Es beneeix l'actual església de Sant Segimon, que completa el conjunt de l'Obra Nova, començada el 1732.
- 1792 – Es beneeix l'altar major de la nova església que va fer l'escultor de Vic Antoni Ral o Real.
- 1810 – Un grup de soldats francesos puja a Sant Segimon, perseguint als de Viladrau que s'havien refugiat al santuari, i incendia l'església i hostatgeria.
- 1815 – La gent de Viladrau, fent cadena d'homes i dones puja teules i rajoles al Santuari que es va restaurar amb l'ajuda popular del poble i pobles veïns.
- 1832 – El Duc d'Híxar i comte d'Aranda autoritza als administradors a tenir hostal, taverna, fleca i carnisseria a Sant Segimon mitjançant el pagament de 40 rals d'entrada i un cens anyal de 12 rals.
- 1833 – Amb motiu de la guerra civil es va incendiar la capella de l'Erola que fou restaurada i beneïda de nou el 3 d'agost de 1837.
- 1837 – Amb motiu de la desamortització l'amo de Can Gat inscriu el santuari com a propietat particular seva.
- 1841 – L'Ajuntament i poble de Viladrau, passada la desamortització, fan un recurs al duc d'Híxar per a recuperar el domini del santuari contra Ignasi Puig i Bòria.
- 1850 – L'Audiència de Barcelona reconeix la propietat del santuari als amos de Can Gat, que prenen possessió del santuari el 2 d'octubre de 1852.
- 1853 – La parròquia de Viladrau en senyal de protesta deixa d'anar en processó a Sant Segimon i celebra la festa del sant, que encara era

dia de precepte, a la capella de la Pietat.

Des d'aleshores cuiden del santuari els amos de Can Gat que hi tenien un sacerdot per dir missa els diumenges i una família per atendre els pelegrins.

- 1879 – Un grup de vigatans dirigits pels canonges Collell i Solà arreglen la cova, on segons tradició havia fet penitència Sant Miquel dels Sants, posant-hi una reixa i dins les imatges de Sant Miquel i dels dos companys que anaven amb ell.
- 1882 – L'excursionista i autor de la primera guia del Montseny, Artur Osona, assisteix a l'aplec de Sant Segimon, que descriu com molt lluit i concorregut. Predicà el sermó el sacerdot i geòlog Dr. Jaume Almera.
- 1903 – El pintor Marià Pidelassera viu dos mesos al Santuari i hi pinta un conjunt de quadres amb els que l'any següent farà una exposició a Barcelona, entre ells un del santuari.
- 1936 – S'acaba la història o vida del Santuari amb l'incendi i destrucció que hi fa un escamot pujat del Vallès.
- 1959-1961 – S'inicia una restauració que dissortadament no va tenir continuació.

Ara a Sant Segimon tot és solitud i abandonament, a cada visita que hom hi fa un en torna deprimat, per la ruïna cada vegada més gran de tot el conjunt d'edificacions que encara formen el santuari.

Aquestes edificacions es reparteixen en dos grups: l'Obra Vella i l'Obra Nova. L'Obra Vella, la que està adossada al penyal té en primer lloc la gran cova o balma on hi ha, sota un gran arc, les restes d'una primitiva capella que pot ésser del segle XIV, amb la volta mig esfondrada. Prop d'ella hi ha la cisterna i un conjunt d'edificacions en ruïnes en les que es llueixen gravades les dates de 1636, 1668, i 1806 vers l'extrem de llevant, prop els graons o baixada a la «coveta», una cova que havia estat habitada pels primers ermitants al lloc conegut també pel *cementiri*.

A finals del segle XVI l'ermità fra Montserrat va fer una nova església i residència a l'indret de l'Obra Nova, vers l'extrem N del replanet on es troba el Santuari i aquesta obra fou ampliada els anys 1640, 1647 i 1681, segons dates gravades en diferents llindes. Entre ambdues obres hi ha una casa allargassada, on hi havia cel·les pels visitants amb una llinda a la part posterior on es llegeix «Joan Blanch 1663». A aquest indret es va fer el llarg del segle XVIII la gran hosteria i l'església entre els anys 1732 i 1775, segons ho confirmen també dates gravades en una llinda i en la porta barroca de l'església.

L'última gran obra és el casal allargassat i gairebé del tot esfondrat que hi ha darrera l'església que té la data de 1792.

Es millor no deturar-se en descriure l'estat actual del santuari perquè clourem amb massa pessimisme aquestes notes històriques, cal ser optimista i pensar que encara es pot reviscolar de la manera més impensada el lloc i que devots i excursionistes podran algun dia tornar a fruïr de l'acolliment espiritual i material que durant tants segles havia ofrenat el gran santuari del Montseny, un dels més populars i famosos del país.

LA CREU DE MATAGALLS

Un dels indrets més visitats i famosos del terme de Viladrau és el cim del Matagalls, de 1.694 m d'altitud, coronat per la coneguda «Creu de Matagalls», visible de tot l'Osona i bona part de les Guilleries. L'aplec que s'hi celebra cada any, des del 1949, un dels primers diumenges de juliol, aplega gent de tot arreu i edita anualment un album-record, que és una font d'informació i de treballs literaris importants sobre el Montseny.

Hem llegit en més d'una ocasió que aquesta creu, que va inspirar un llibre de poemes a Mn. Cinto Verdaguer, va ésser col·locada allà per primera vegada el 1840, quan el Pare Claret, ara Sant Antoni Maria Claret, va predicar la seva primera missió a Viladrau, que va començar el dia de la Mare de Déu d'Agost. El pare Claret havia estat ja uns mesos abans a Viladrau, com a vicari o ajudant del rector, quan va ésser destinat aquí per a refer la seva salut després d'un intent d'entrar a la Companyia de Jesús.

En realitat el Pare Claret no va posar la primera creu al Matagalls sinó que l'aixecaria de nou, puix que els llamps la farien caure sovint. El costum d'erigir una creu al cim del Matagalls era ja molt anterior al 1840, puix que en el «Diccionario geográfico... de Espanya y sus posesiones de Ultramar» de Pascual Madoz, que es va fer amb materials aplegats entre els anys 1835 i 1845, llegim: «En el pico más elevado del Matagalls, hay de tiempo inmemorial una gran cruz de madera que se ve a mucha distancia, y que este pueblo cuida de renovar cuando la intemperie la inutiliza.»

L'article del diccionari Madoz sobre Viladrau, fet amb estadística de l'any 1842, és tot ell molt interessant per això el transcrivim sencer.

VILADRAU: lugar con ayuntamiento en la provincia de Gerona (7 leguas) partido judicial de Santa Coloma de Farnés (4 leguas), audiencia territorial, capitanía general de Barcelona (10 leguas), diócesis de Vich (2

1/4 leguas). Situado al N. de la montaña de Matagalls, en una elevada altura de la cordillera que desde Monseny se dirige a San Hilari Sacalm; su clima es templado en verano y muy frío en invierno, por la mucha nieve de que casi siempre se ve cubierto; le combaten los vientos del N. y O. y se sufren inflamaciones y reumas. Tiene 220 casas pequeñas, y de un piso en lo general; la mitad de ellas están diseminadas y las demás forman cuerpo de población en unas 6 calles mal alineadas y peor empedradas, y 2 plazas; y una iglesia parroquial (san Martín) servida por un cura de ascenso de provisión real y ordinaria; una ermita (Ntra. Sra. de la Piedad) y el cementerio contiguo a la parroquia. El término confina al N con San Sardurní, al E con Espinelves y Arbucias; al S con Monseny, y al O con Seva y Taradell; en él se encuentra el manso nombrado Espinsella, notable por su antigüedad, pues se cree edificado por los árabes a quienes se presume sirvió de casa fuerte; y en el cual hay una iglesia con culto público (Beato Miguel de los Santos) perteneciente al clero de la catedral de Vich; frente a la casa nueva del Vilá y como a una legua de la población, se hallan vestigios de un cementerio cuya época se ignora; también se ven en el término 3 ermitas, la de Nuestra Señora de la Arola (corrompido de *Verola* o *Viruela* por ser invocada contra esta enfermedad), la de San Miguel, y la de San Segismundo al NO del Matagalls; esta última es muy frecuentada en los meses de agosto y setiembre por las gentes de la Selva, del Vallés, llano de Vich, Guillerias y aun del Ampurdán, después de la recolección de granos. En el pico más elevado del Matagalls, hay de tiempo inmemorial una gran cruz de madera que se ve a mucha distancia y que este pueblo cuida de renovar cuando la intemperie la inutiliza.

El terreno es arenoso: le fertilizan 2 arroyos que a uno da nombre la población y a otro nombran de *San Segimon*; sobre cada uno de ellos hay un puente en el camino de Vich, y ambos desaguan unidos en el río *Ter*. Los caminos, escepto el citado de Vich, son vecinales y todos en mal estado. Produce: centeno, alforfón, maíz, legumbres, castañas, bellotas, fresas, fram-buesas, grosellas y ricas manzanas; cría ganado cabrío, lanar, vacuno y de cerda; caza liebres, conejos, perdices, jabalies y lobos, y pesca de barbos. Industria: 3 molinos de harina y un batán. Comercio: esportación de maderas, duelas, aros; e importación de granos, vino y pesca salada. Población: 114 vecinos y 501 almas. Capital productivo: 5.296,000 reales. Imponible = 132.400 reales.

En mayo de 1848 se trabó una obstinada acción entre las tropas de la Reina y las facciones capitaneadas por Marsal, Torres i Granfons, que ocupaban el pueblo de Viladrau; las primeras atacaron impetuosamente, y estas

resistieron con tesón; más desalojadas de sus primeras posiciones, se replegaron a otras, donde continuaron defendiéndose hasta que la noche separó a los combatientes.»

En realitat hi havia ja una creu a Matagalls el 1614. Vegeu la pàg. 72 d'aquesta obra.

NOSTRA SENYORA DE L'EROLA, DEL TERME DE VILADRAU

Al peu del Montseny, prop del mas Gat de Viladrau i al peu del vell camí de Viladrau a Sant Segimon del Montseny, s'aixeca la capella i casa de la Mare de Déu de l'Erola. Aquest petit santuari forma un conjunt amb la casa veïna, on residien durant els mesos d'hivern, o sigui entre el dia de Tots Sants i el darrer dia d'abril, els ermitants o donats del santuari de Sant Segimon, que es troba a tres quarts de camí, de forta pujada, de l'Erola.

El santuari va precedit d'un gran atri, amb dues arcades obertes a ponent i a migdia, que forma un aixopluc i reposador, molt útil abans d'emprendre la forta pujada fins al Santuari del sant rei de Borgonya. N'hi ha notícies des de l'any 1571, època en què ja consta erigit, i amb terreny propi. Un incendi ocorregut vers l'any 1628 va destruir la casa i la capella que foren reedificades el 1630 per l'ermità Fra Onofre Masjoan, que moria a la casa de l'Erola el 30 de desembre de l'any següent. Els seus successors ampliaren la casa i l'atri els anys 1641 i 1659.

La visita a l'Erola era obligada per a tots els nombrosos romeus de Sant Segimon, que així veneraven també la Mare de Déu; potser per consonància del seu nom, com recullen els inspirats goigs de Guerau de Llost, el gran cantor del Montseny, la Verge de l'Erola fou aviat invocada contra la verola, malaltia abans endèmica del nostre país.

La història del santuari és força accidentada: el 1833, en començar la Guerra dels set anys, fou cremada pels constitucionals, i aleshores es va perdre la imatge antiga. El 3 d'agost del 1837, s'acabava la reparació i, amb aquest motiu, va fer-s'hi una gran festa i aplec. Aleshores era administrador o obrer de la capella l'hereu del mas Bosch; el càrrec es transmetia entre els hereus dels masos veïns.

La capella va ésser salvada de la desamortització i va restar en poder de la parròquia de Viladrau. Des de llavors hi arribaven solament les processons de Viladrau que abans es dirigien a Sant Segimon.

De nou fou profanada el 1936, i va restar òrfena fins el 1942, en què fou novellament restaurada amb l'aportació dels fidels de Viladrau, segons ho recorda una làpida llatina encastada entre el portal adovellat de la capella i el portal de la casa dels ermitants, que s'obre al seu costat.

La Verge de l'Erola és ara l'única fita vivent d'aquest religiós racó del

Montseny, on s'apleguen, en un petit espai, el santuari de Sant Segimon, la capella de l'arcàngel Sant Miquel dels Barretons, erigida vers el 1557, el santuari de l'Erola, la cova on, segons tradició, féu penitència Sant Miquel dels Sants de Vic, convertida en Capella el 1879, i el pedró de l'oratori, dedicat modernament a Sant Camil de Lelis. — **Antoni Pladevall.**

(Publicat a «*Hoja Diocesana*», any 61, 3198, Vic 30 juliol 1972).

SANT SEGIMON DEL MONTSENY

Al vessant NO del gran massís del Matagalls, dintre la demarcació de Viladrau, s'està esgalabrant i caient de pena el gran santuari de Sant Segimon del Montseny. Sant Segimon fou durant molts segles un dels santuaris (dedicats a un sant) més famosos i concorreguts de Catalunya. Es troba penjat prop d'un abís, a 1.230 m d'altitud, sota un penyal coronat per la capelleta de Sant Miquel dels Barretons i adossat a una penya on hi ha excavada una vella cova, que fou habitada, i una gran balma sota la qual es trobava la primitiva capella, ara en runes.

L'església actual, l'albergueria i altres edificacions, dites l'Obra Nova, es començaren a bastir a mitjan segle XVII i culminaren amb la nova església edificada el 1775. Les llandes datades assenyalen com a inici i final de les obres els anys 1640 i 1782.

L'origen de la devoció al Sant es fonamenta en una llegenda que conta que Segimon, fill de Gondebald, rei de Borgonya, va abandonar el palau borgonyès per retirar-se a fer de penitent al Montseny entre els anys 516 i 520; d'aquí el va treure el seu pare per dur-lo altra volta a Borgonya, d'on fou rei. L'1 de maig del 523, Segimon, que havia estat vençut i empresonat per Clodomir, rei dels francs, fou mort violentament, i fou prompte venerat com a sant i màrtir. Diu també la llegenda que Segimon va deixar a la cova del Montseny dues creus de fusta que segles després foren trobades per un pastor i un bou del mas Puig de la vall, refós amb Can Gat. Així s'inicià el culte al Sant en el Montseny.

La història comença a documentar el santuari montsenyenc el 1290, però l'esplet de la devoció no té lloc fins als volts del 1370. Des de principis del segle XV, es coneix l'existència dels ermitants o donats, que, amb el tractament de Fra i un hàbit especial, recorrien el país captant per al santuari i tenien cura de les edificacions, culte i pelegrins. Durant l'hivern, aquests ermitans residien al santuari de l'Erola, al peu del Montseny, i del 30 d'abril a l'1 de novembre, al santuari del Sant.

L'alta direcció del santuari anava a càrrec del rector de Viladrau i de dos obrers seglars que deposaven i posaven els ermitants i autoritzaven les edificacions

SANT SAGIMON

MÁRTIR Y REY.

i millores que es feren constantment al santuari. Aquest règim va durar fins el 1837, quan, arran de la desamortització, el santuari i el seu patrimoni passaren a propietat de l'amo de Can Gat. Poc abans, el 1810, el santuari havia estat cremat pel general Saint-Cyr, en la guerra de la independència, i restaurat pels viladrauencs i devots veïns amb treballs i aportacions voluntàries. Els plets i discussions sobre la propietat del santuari entre els rectors de Viladrau i els amos de Can Gat duraren quasi un segle i foren causa de la decadència espiritual del gran santuari, al que pujaven en peregrinació sis parròquies veïnes. Tota la rodalia el visitava i l'estimava.

El 1936, el santuari i l'albergueria foren víctimes d'una depredació estúpida i bàrbara. Entre els anys 1959 i 1961, l'amo de Can Gat hi va emprendre unes importants obres de reforma que s'iniciaren a l'església i continuaren a l'albergueria, sota la direcció de l'arquitecte Josep M.ª Pericas, però que dissortadament no es continuaren. Sant Segimon continua essent, vegonyosament, una gran ruïna, amb pena de tots els seus devots; tímidament, fa uns anys que s'ha intentat de ressuscitar l'aplec del dia 1 de maig, festivitat tradicional del Sant.

Antoni Pladevall.

(Publicat a «Hoja Diocesana», any 61, núm. 3193. Vic 25 juny 1972)

SANT MIQUEL DELS BARRETONS

La petita esglesiola de Sant Miquel dels Barretons es troba al cim de l'espadat roquissar que corona el famós santuari de Sant Segimon del Montseny. El cim ateny una altura d'uns 1.300 metres i el separen de Sant Segimon uns deu minuts de forta pujada.

L'esglesiola és una construcció senzillíssima, amb totes les característiques del segle XVI. Ignorem qui fou el primer que va dir que era una església romànica, cosa que repeteixen la majoria de Guies del Montseny.

L'única cosa remarcable i que confirma la datació que li donen els documents, és el bonic portalet allargat, d'amples dovelles de tradició gòtica, que emplena tota la seva façana. Més tard, aquest portal fou rebaixat amb una falsa volta de rajols, però hi fou deixada, tapiada, la volta primitiva.

L'església és rectangular, sense volta, i coberta amb teulada de doble vessant. Està orientada a llevant. Les teules reposen sobre bigues i planxes de roure, sostingudes per un cavallet central. A l'interior, a la banda de tramuntana, hi ha un banc de pedra. No té altar ni cap element de culte; sols es veuen, en el lloc de l'altar, restes de decoració feta amb mangra vermella.

La història d'aquesta senzilla capella va íntimament lligada a la del santuari

de Sant Segimon, i els ermitans i obrers de Sant Segimon varen cuidar sempre d'ella fins a la desamortització.

El seu origen i fins l'advocació cal cercar-los en l'eremita o ermità Miquel, un borgonyó, que vindria al Montseny atret per la llegenda del seu reial compatri-ci del segle VI, Sant Segimon, rei de Borgonya. Així ho aclareix una visita que hi va fer, el dia 3 d'agost de l'any 1557, el bisbe de Vic, Iscle Moya de Contreras, acompanyat de Segimon Estanyol, el seu Vicari General.

Diu així el text de la Visita Pastoral, que traduïm del llatí: «El dia esmentat, el senyor bisbe va visitar la capella eremítica de Sant Segimon, acompanyat del seu Vicari General. La va trobar bé i ben ornada i amb un eremita anomenat Miquel, del regne de Borgonya, de bona vida, de fama i santa conversació, amb el qual el senyor bisbe va parlar una bona estona en secret. Després va pujar a la capella sota la invocació de Sant Miquel que de nou havia edificat el dit eremita, bella i molt devota. aleshores dit Fra Miquel, eremita, humilment i amb la deguda reverència va suplicar el senyor bisbe dient: **—Senyor, el que heu rebut gratuïtament, doneu-ho gratuïtament. Concediu a tots els qui vinguin a visitar aquesta capella les indulgències que els podeu concedir—**. Complagut el bisbe per aquestes súpliques i mogut de gran devoció envers la petició del devot ermità, digué que li plaïa, i va concedir a tots els peregrins que entressin en aquesta capella i que hi resessin, amb la deguda reverència i devoció, cinc parenostres i cinc avemaries, quaranta dies d'indulgència».

Encara que el mot *de novo* que fa servir el redactor de l'acta de Visita, pogués fer pensar en una reconstrucció, no ho creiem pas probable, puix que mai no es parla abans de cap capella de Sant Miquel, llevat de la de Sant Miquel d'Espinze-lla, que existia des del segle XII. Per altra banda, es lògic que l'eremita Miquel li donés el seu titular. També cal evitar de confondre aquest Sant Miquel amb la veïna cova de Sant Miquel dels Sants, on, fundant-se en una arranjada tradició sobre el sant vigatà, es van posar una reixa i unes imatges l'any 1879.

La resta de la història de Sant Miquel dels Barretons és molt senzilla. Tots els pelegrins a Sant Segimon pujaven a Sant Miquel per pregar-hi, gaudir dels seus horitzons i posar-se un dels típics «barretons» que penjaven de les parets de l'església per lliurar-se de la migranya o mal de cap. A voltes s'hi deia alguna missa de devoció, i el 29 de setembre s'hi feia un petit aplec amb ofici. Així consta entre els comptes de Sant Segimon, on s'especifica també que l'any 1779 s'agençà la capella i es féu un retaullet nou de Sant Miquel, amb un import de 87 lliures.

Sobre l'origen dels «barretons» que varen donar el nom a la capella, no en sabem altra cosa que el que diu la llegenda. Uns romeus que anaren a Sant Miquel es varen veure atacats d'un sobtat mal de cap —algú diu si per haver-se

mostrat irreverents envers el Sant—, varen llevar-se els barrets de palla que portaven i els varen deixar com ex-vots veient-se així lliures del mal. Des d'aleshores, aquests «barretons» tenien la facultat de preservar de mal de cap els que se'ls posaven. Altres, més maliciosos, deien que, si es donava una volta a la capella tocant les seves parets, no es tenia mai més mal de cap, puix que, com que la part posterior de la capella frega l'espadat, era impossible voltar-la sense anar-se'n timbes avall.

El culte a Sant Miquel es va acabar, com el de Sant Segimon, l'any 1936. El seu renaixement depèn de la bona voluntat de l'amo de can Gat, el seu propietari actual.

Antoni Pladevall i Font, pvre.

(Publicat a la «Col·lecció de Goigs: SANTA EULÀLIA». Núm. 50. Barcelona 1965)

SANT MIQUEL D'ESPINZELLA

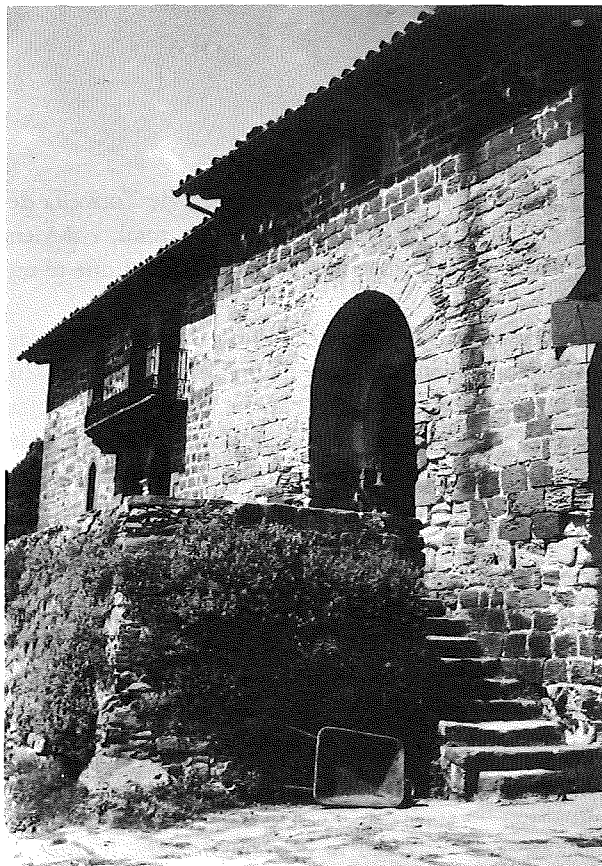
El casal d'Espinzella es troba a mitja distància entre Taradell i Viladrau, enfilat a la banda dreta de la carretera, sobre el riu de Mules, poc abans que aquest desguassi en la Riera Major.

El vell casal o casa forta, la capella de Sant Miquel, situada a la banda del SE, i el renovat casal de residència situat en la seva part baixa, formen un conjunt vistent i atractiu. Es troba en posició dominat, sobre un pujolet, si bé està rodejat pel seu darrera per una alta serra, i destaca sobretot la pedra vermella de la seva construcció que emergeix de la tofa de verdor que l'envolta; és la clàssica pedra d'esmlar o arenisca roja, dita a la comarca «pedra d'Espinzella».

Des de sempre pertany a la parròquia de Sant Martí de Viladrau, i abans era del terme del castell de Taradell, al que estigué estretament vinculat.

Espinzella és una antiga vila rural, coneguda des de l'any 966 amb el nom de *villa Spinosella*. A mig segle XII, en deixar de residir a l'alterós castell de Taradell, situat a mitja hora escassa d'Espinzella, els nobles Berenguer de Taradell i la seva esposa Timbors varen passar a viure a Espinzella, convertint el lloc en casa forta i en una confortable *sala* o casal de residència. És probable que aleshores s'edifiqués la primera capella de Sant Miquel, que comença a aparèixer en els llegats testamentaris des de l'any 1181.

A l'entroncar-se els senyors de Taradell amb els Vilademany, a finals del segle XII, varen deixar de residir habitualment a Ausona, guardant només la casa de Vic i encomanant la guarda d'Espinzella als castlans cognominats Santa Eugè-

Porta romànica d'accés al
conjunt del Casal d'Espin-
zella.
(Foto J. Tous)

Finestres i relleus de la fa-
çana del sector gòtic d'Es-
pinzella.
(Foto J. Tous)

nia i més tard també Torroella, per haver passat a ésser senyors de Torroella de Montgrí. El domini dels Santa Eugènia-Torroella prompte fou total, i devien ésser ells els que referen la capella que ha arribat fins als nostres dies i que té un clar encuny del segle XIII.

És una senzilla capella romànica de nau, absis llis i un campanaret d'espaldanya. És de traça netament romànica però de finals de dit període. A sota seu hi ha una gran cripta, de les mateixes mides que la capella, coberta amb volta grassa i amb un únic forat de tres pams de quadre per entrada, situat al mig de la volta i cobert amb una llosa que es troba al paviment de la capella. Donat el dret d'asil i d'inviolabilitat de les capelles, és probable que fos un amagatall i graner pels temps de perill. Ara se li ha obert un portal a ran de sòl i serveix de quadra. La imaginació de la gent l'ha cregut una presó i explica que d'ella eixia en les oblidades nits de fetilleria el «Cavaller blanc d'Espinzell», que recorria el casal en nits determinades.

La resta del casal d'Espinzell és una sobreposició de construccions romàniques i gòtiques que indiquen que el casal fou renovat al segle XV. Els finestrals de la façana i altres elements de bon treball gòtic el constitueixen un exemplar d'arquitectura civil de primer ordre.

La capella de Sant Miquel fou un constant centre de pietat pels comarcans. Des del segle XIII en cap testament de Viladrau hi manquen deixes de diner o blat per a misses o lluminàries.

L'any 1299 els Vilademany, senyors de Taradell i Viladrau, recuperaren el casal d'Espinzell, comprant-lo a la pubilla Sança de Santa Eugènia, esdevinguda comtessa de Cabrera pel seu casament amb Guerau VI de Cabrera. Els Vilademany foren els principals afavoridors de la capella, dotant-la de terres i rèdits i creant-hi un benefici del que ells en foren patrons o presentadors. Espinzell fou durant els segles XIV i XV residència temporal dels Vilademany quan venien al seu domini del castell de Taradell.

Quan els senyors de Taradell i Viladrau deixaren de residir a Espinzell, el casal passà al domini útil dels pagesos cognominats Espinzell i que hi residien com a masovers de molt abans. Ells continuaren afavorint la capella i cuidant del seu culte i agençament.

En Pere d'Espinzell, hereu del Casal i mas, el 26 d'abril de 1593 hi fundà un segon benefici establint-li determinades obligacions, en especial la celebració de les festivitats del 8 de maig, dia de l'Aparició de Sant Miquel, i del 23 de setembre, dia de la dedicació de la basílica romana de Sant Miquel. Aquest benefici es va unir a l'anterior o medieval i disfrutava dels dos un sol sacerdot.

Les visites pastorals i l'arxiu de Viladrau indiquen que el culte i devoció a Sant Miquel d'Espinzell no va minvar mai. El dia 25 de juny de 1687 va

venir-hi personalment el bisbe Antoni Pasqual i va disposar que es fes un nou retaule i que es posés en forma decent, que s'arrebogessin i emblanquessin les parets de la capella i que es fessin nous ornaments. Tenia els dos beneficis mossèn Joan Sobrevia, monjo de Viladrau.

El culte es va conservar fins l'any 1936, havent-se agençat la capella pocs anys abans, quan es va construir el nou casal de residència pels propietaris en la part inferior del clos de vell casal montsenyenc.

També hi havien exposats a la capella, a finals del segle passat i principis del presentados draps de pinzell moderns en el que s'hi representaven escenes de la vida de Sant Miquel dels Sants, que una tradició deia que en anar a fer penitència al Montseny havia arribat fins a Espinzella. A sota tenien escrites dues octaves on es glossava el fet.

Antoni Pladevall, pvre.

(Publicat a «Col·lecció de Goigs: SANTA EULÀLIA». Núm. 53. Barcelona 1969).